

Pohjoismaisia kieliä pohjoismaisilla kielillä

BERTIL MOLDE—ALLAN KARKER (toim.)
Språkene i Norden. Nordisk Språk-
sekretariat och Esselte Studium AB,
Arlöv 1983. 170 s.

Maantiede ja historia yhdistävät Pohjolan kansoja. Pohjoismainen yhteistyö on toisen maailmansodan jälkeen saanut monenlaisia institutionaalisia muotoja, ja erinäisten esivaiheiden jälkeen myös kieltenhuollon alalle on syntynyt yhteispohjoismainen elin, Pohjoismaiden kielisihteeristö. Se on toiminut vuodesta 1978 lähtien. Kielisihteeristön hallituksen 12 jäsentä edustavat kukin kansallisia kielilautakuntia tai vastaavia elimiä; sihteeristön toimisto on Oslossa.

Kielisihteeristön 1983 julkaisema *Språkene i Norden* on pohjoismaisten kielten yleisesittely ja semmoisena ensimmäinen lajiaan. Teos on tarkoitettu mm. korkeakoulujen kieltenopetukseen, mutta kielen ammattilaisten lisäksi se on tähdätty suuremmallekin yleisölle: kaikille Pohjoismaiden kielistä ja kielioloista kiinnostuneille. Kirjoittajat, joita on kaikkiaan yhdeksän, ovat yleensä edustamiensa kielten virallisten kielenhuoltoelinten jäseniä. Esiteltävinä ovat kaikki Pohjoismaissa (myös Grönlannissa) vanhastaan puhutut kahdeksan kieltä: skandinaaviset tanska, norja, ruotsi, islanti ja fääri, suomalais-ugrilaiset suomi ja saame sekä eskimokieliin kuuluva grönlanti. Mustalaiskieli, Etelä-Tanskan vähemmistösaksa ja Pohjolan kielikarttaa kovasti kirjavoivat Ruotsin vierastyöläisten kielet on jätetty esityksen ulkopuolelle.

Kielten esittelyssä on pyritty yhtenäisyyteen. Kustakin kielestä kertoo 10—20 sivun artikkeli, joka alkaa tiedoilla kielen puhujamääristä ja puhunta-alueista. Lyhyttä katsausta kielen historiaan seuraa selvitys sen sanaston alkuperästä. Ääntäminen ja oikeinkirjoitus saavat oman lukunsa, samoin taivutus ja syntaksi. Myös tärkeimpiä murteita on kuvailtu. Lisäksi on kerrottu kielten noususta kirjakielen asemaan, niiden kehityksestä kirjakielenä sekä niiden virallisesta huollosta.

Skandinaavisia pääkieliä, tanskaa, norjaa ja ruotsia, esittelevät århusilainen ALLAN KARKER, oslolainen EYVIND FJELD HALVORSEN ja tukholmalainen BERTIL MOLDE. Kielten esittelyjä edeltää Karkerin kirjoittama johdanto, joka kertoo skandinaavisten kielten yhteisestä historiasta.

Kielistä ongelmallisin on norja, siksi että valtiollinen historia on jättänyt sen kahtia jakautuneeksi. Pitkään jatkuneen Tanskan hallinnon kaudella Norjan kirjakielenä oli tanska. Kun maassa vuoden 1814 jälkeen ryhdyttiin uudelleen luomaan omaa kirjakieltä, ei pääperiaatteista päästy yksimielisyyteen: syntyi kaksi eri kieltä, tanskasta norjalaistettu *riksmål* (vuodesta 1929 viralliselta nimeltään *bokmål*) ja kansankielen, ennen muuta läntisten murteiden, pohjalle luotu *landsmål* (vuodesta 1929 *nynorsk*). Edellisen kielimuodon isä oli KNUD KNUDSEN (1812—95), jälkimmäisen IVAR AASEN (1813—96). Norja on ollut virallisesti kaksikielinen vuodesta 1907 lähtien, ja myöhemmät yritykset kielten lähentämiseksi ovat kariutuneet kummankin kielimuodon puhujien vastustukseen. Tätä nykyä bokmål:n asema on kuitenkin selvästi vahvempi kun nynorskin. Kunnat ja koulupiirit valitsevat itse virallisen kielen; virastojen on palveltava kansalaisia molemmilla kielillä. Kirjakielen nuoruus ja jakautuneisuus ovat puolestaan tukenet norjan murteiden säilymistä.

Tanskan ja ruotsin muotoutuminen nykyiselleen on ollut huomattavasti vakaampaa kuin norjan. Molempien kehitykseen, etenkin sanavarastoon, on vai-

kuttanut yhteisskandinaavisen kauden jälkeen huomattavasti alasaksa; kummankin kirjakieli on kehittynyt etupäässä pääkaupunkiseudun puhekielestä ja vakiintunut 1600-luvulta alkaen. Kielenhuollon suhteen maat eroavat: Ruotsissa on virallista kielenhuoltoa harrastettu pian 200 vuotta. Kustaa III:n 1786 perustaman Ruotsin akatemianhan oli ranskalaisen esikuvansa mukaan huolehdittava ruotsin kielen puhtaudesta, voimasta ja ylevyydestä; sen sijaan Tanska on vuoteen 1955 asti tullut toimeen ilman virallista kielenhuoltoa.

Suomenruotsille Språkene i Norden suo oman lukunsa, jonka on kirjoittanut helsinkiläinen MIKAEL REUTER. Artikkeliki keskittyy ruotsinruotsin ja suomenruotsin erojen vertailuun. Maantieteellisestä erityisasemastaan huolimatta suomenruotsi ei ole itsenäinen kieli vaan yksi ruotsin variantti. Sen erityispiirteitä ovat eräät ruotsinruotsin kannalta vanhentuneet sanat ja muodot sekä suomen kielen vaikutusta omaksunut ääntämys, sanasto ja lauserakenne. Suomen vaikutus tuntuu eniten puhekielessä. Suomenruotsin kielenhuollon pääongelmana Reuter pitää käännöslainojen torjumista. Sekä suomenruotsin säilymiseen että sen ja ruotsinruotsin yhteyteen tulevaisuudessa hän suhtautuu kuitenkin optimistisesti.

Skandinaavisen perheen tuntemattomampia pikkuveljiä, islantia ja fäärin kieltä, esittelevät BALDUR JÓNSSON Reykjavikista ja JÓHAN HENDRIK W. POULSEN Tórshavnista. Maantieteellinen eristyisyys on suojannut islantia monilta muista pohjoismaisista kielistä muovanneilta vaikutteilta, mm. myöhäiskeskiajan saksan vaikutukselta. Islanti onkin nyt melkein sama kieli kuin tuhat vuotta sitten: vuoden 1940 paikkeilla tehdyn frekvenssitutkimuksen mukaan 520:stä nykyislannin suurtaajuisimmasta sanasta 500 esiintyy jo muinaisislannissa ja vain 10 on tullut kieleen uskonpuhdistuksen jälkeen! Islanti on myös harvinaisen yhtenäinen kieli: väitetään ettei siinä ole murteita lainkaan. — Fäärin kielen lähtökohdat ovat samat kuin islannin. Fääri on kuitenkin pitkään

elänyt ilman kirjakieltä ja suoraan tanskan vaikutuksen alaisena. Fäärin kieli »keksittiin» 1800-luvun alussa, ja sen käyttöönotto kulki käsi kädessä färsaarelaisten kansallistunnon nousun kanssa. Vuoden 1948 itsehallintolain mukaan fääri ja tanska ovat tasavertaisina virallisina kielinä Färsaarilla. Fäärin kielen huolto tapahtuu vielä vapaaehtoisin voimin.

Suomen kieltä teoksessa esittelee kielitoimiston toimistopäällikkö **ESKO KOIVUSALO**. Artikkelista ilmenee, että suomen puhujia on tätä nykyä noin 4,5 miljoonaa Suomessa ja yhteensä noin 720 000 muissa maissa. Suurin ulkomailla asuva ryhmä, lähes suomenruotsalaisten suuruinen, ovat ruotsinsuomalaiset, noin 300 000 henkeä. Suomalais-ugrilaisen kielikunnan vaiheet ja nykykielet on kaikki mainittu, mikä on skandinaavista lukijakuntaa ajatellen hyvinkin paikallaan. Eri-ikäisistä lainasanoista annetaan runsaasti esimerkkejä; nuoria lainasanoja on tavallisessa asiaproosassa kuitenkin vain 15 %. Suomen kielen agglutinoivaa luonnetta havainnollistaa kaikkien sijamuotojen esittely. Verbinmuotojen käyttöä on valaistu mm. vertaamalla lauseita, joissa on aktiivi-, passiivi- ja refleksiiviverbi. Artikkelin lopussa on pieni näyte suomen kieltä; vastaavaa näytettä jää kaipaamaan islannin ja nynorskin esittelyistä.

Pohjoismaissa puhuttavista kielistä ehkä ongelmallisinta, saamea, esittelee koutokeinolainen **OLE HENRIK MAGGA**. Saame on ollut väistyvänä vähemmistökielenä, sen puhujat asuvat neljän eri valtakunnan alueella ja ovat harjoittaneet elinkeinoja, joihin ei ole liittynyt kirjallista toimintaa. Murteista ei ole päässyt muodostumaan yhtenäistä kieltä, ja ulkopuolelta tulleet sivistäjät ovat paljolti pyrkineet korvaamaan saamen omilla kielillään. Vaikka lukuisia yrityksiä saamen eri murteisiin perustuvien kirjakielten luomiseksi on tehty 1600-luvulta alkaen, vasta pohjoiskalottiyhteistyö on johtanut vakavasti otettaviin kielen yhtenäistämisyrittäisiin. Vuodesta 1974 toiminut yhteispohjoismainen saamen kielen lautakunta on mm.

julkaissut (1978 ja 1979) etelä- ja pohjoissaamen oikeinkirjoitusnormit, jotka on otettu virallisesti käyttöön Norjan, Ruotsin ja Suomen saamen kielen kouluopetuksessa. Jää nähtäväksi, pystyvätkö nämä pelastusyrietykset olennaisesti kohentamaan saamen heikkoa asemaa. Opetustoimen lisäksihän saamalla ei ole missään maassa säädettyä yhteiskunnallista statusta. Rohkaiseva merkki on joka tapauksessa Maggan raportoima saamenkielisen kaunokirjallisuuden nousu.

Tanskan ja Grönlannin valtioyhteys tuo pohjoismaisten kielten joukkoon myös grönlannin, jota Språkene i Norden -teoksessa esittelee **ROBERT PETERSEN** Kööpenhaminasta. Grönlanti on eskimokielistä suurin: sitä puhuvat lähes kaikki 43 000 grönlantilaista. Tanskan kieli on välittänyt eurooppalaista kulttuuria Grönlantiin. Uudet ilmiöt eivät kuitenkaan aina ole synnyttäneet grönlantiin lainasanoja, vaan kieli on paljolti käyttänyt omia keinojaan. Tähän lienee vaikuttanut grönlannin polysynteettisyys: sananmuodostus perustuu harvoihin kantoihin ja lukuisiin affikseihin ja infikseihin. Grönlannissakin oma kieli ja kansallistunne ovat kulkeneet rinnakkain. Grönlanti on nykyään itsehallinnollisen saaren pääkieli. Grönlannin kielinormit ovat vielä jossain määrin vakiintumattomia. Kielenhuolto-organisaatio on kuitenkin olemassa: vuonna 1982 perustettu Grönlannin kielineuvosto työskentelee laajan grönlannin sanakirjan parissa.

Kirjan lopussa on **BERTIL MOLDE** pohjoismaista kieliyhteistyötä käsittelevä artikkeli. Skandinavian kielitilanteen vakiinnuttua alkoi 1800-luvun puolivälissä esiintyä uuden yhteispohjoismaisen kielen luomista puoltavia mielipiteitä. Nykyisen kaltaisen yhteistyön syntysanoja lausui ruotsalainen **ELIAS WESSÉN** kuitenkin vasta 1942. Tällöin ehdotettiin ensi kerran pohjoismaisen kielilautakunnan perustamista. Kehitys johti kuitenkin ensin kansallisiin kielilautakuntiin, jollaiset perustettiin Ruotsiin 1944, Norjaan 1951 ja Tanskaan 1955. Suomenruotsalainen kielilautakunta on perustettu jo 1942 ja

Kirjallisuutta

suomen kielen lautakunta (alk. Suomen Akatemian kielilautakunta) 1949 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunnan työjaoston jatkajaksi. Pohjoismaiden neuvoston piirissä esitettiin yhteisen kielineuvoston perustamista jo 1950-luvun alussa, mutta kieliyhteistyö jäi tuolloin kuitenkin vielä vapaamuotoiseksi. Vuonna 1978 perustetun Pohjoismaiden kielisihteeristön konkreettisia toimia on ollut mm. vuosikirjan *Språk i Norden* julkaiseminen. Kielisihteeristö on myös järjestänyt useita Pohjolan kielioloja, naapurikielten opetusta ja sanakirjoja käsitelleitä kokouksia. Työtä riittää näillä aloilla varmasti edelleenkin, ja toivoisi, että *Språkene i Norden* -teoksestakin paljastuva naapurimaiden kieliolojen ja -ongelmien erilaisuus ei estäisi pohjoismaista yhteistyötä kehittymästä yhä enemmän palvelemaan eri kieliä puhuvia ihmisiä käytännössä.

Språkene i Norden tarjoaa helpon mutta kuitenkin vaikkapa tietosanakirja-artikkeleita perusteellisemmän ja kiintoisia yksityiskohtia sisältävän yleisesityksen Pohjoismaiden kielioloista. Maallikkolukijaa varten teoksessa on jopa STAFF LÖLANDIN laatimat kielitieteellisten termien selitykset. Jokaisesta kielestä luettelaa vielä muutama valikoitu lähde-teos. Epäilyttää, mahtaako *Språkene i Norden* kuitenkaan tavoittaa kovin laajaa lukijakuntaa. Se on nimittäin itsekkin pienoiskuva skandinaavisesta kieliyhteisöstä. Karker, Poulsen, Petersen ja Løland kirjoittavat tanskaksi, Halvorsen ja Magga norjaksi, Molde, Reuter, Koivusalo ja Jónsson ruotsiksi. Kannattaisikohan teos seuraavaksi kääntää kaikille pohjoismaisille kielille?

RAJA LEHTINEN